

Gebundelde reacties van waterschappen

Op 2 december 2020 heeft een gezamenlijke bijeenkomst van CWE, CWS, WWE en WWS plaats gevonden. Voor het vervolgproces is afgesproken dat waterschappen kunnen reageren op de voorlopige visietekst en de gestelde vragen. Vanwege de samenhang tussen en de verwevenheid van de dossiers was het verzoek om tot één binnen het waterschap afgestemde bestuurlijke reactie te komen.

Hieronder zijn de reacties van de waterschappen gebundeld weergegeven.

Waterschap Aa en Maas

Commissieleden Peter van Dijk (CWE) en Ernest de Groot (CWS).

Met veel interesse hebben wij kennis genomen van de voorlopige visietekst 'Toekomstvisie waterkringlooplandbouw' en willen wij jullie complimenteren met deze korte, bondige aanzet voor een integrale toekomstvisie op water-landbouw-natuur.

Deze visietekst sluit aan bij ons ontwerp Waterbeheerplan 2022-2027 waarin wij ook aandacht besteden aan het belang van een Vitaal Platteland en betrokkenheid van het waterschap bij een transitie van de huidige landbouw naar kringlooplandbouw.

Wij hebben een aantal aandachtspunten en opmerkingen waarmee ons inziens de visietekst kan worden verbeterd/ aangevuld:

Generiek:

- Leg nog meer de nadruk op het feit dat het bodem-water-natuur systeem één is. Dit vraagt een integrale benadering en samenspel tussen waterschappen, andere overheden, terreinbeherende organisaties en de agrarische sector. De grote opgave is het verbinden van de wateropgaven aan de grote maatschappelijke transities rondom landbouw, klimaat en energie. De bodem vormt een belangrijke verbinding tussen onze doelstellingen op het gebied van klimaatadaptatie, waterkwaliteit en de transitie van de landbouw;
- Heb oog voor de tal van lopende en nieuwe innovaties die op het vlak van bodem-water-natuur maar ook op vlak van teeltwijzen, nieuwe gewassen enz. binnen de agrarische sector gaande zijn én voor het bedrijfseconomische aspect. Hier op aanhaken/ deze stimuleren biedt eveneens kansen voor het realiseren van onze doelstellingen;
- In plaats van het enkel noemen van de relevante dossiers zou een samenhangende uitvoeringsstrategie op deze dossiers een waardevolle aanvulling kunnen zijn op/in deze visie. Bovengenoemde punten kunnen hier een plaats in krijgen.
- Positioneer en visualiseer de visie en acties m.b.t. de nitraatrichtlijn;
- Leg ook de verbinding met de visie op kringlooplandbouw (2018) van het Ministerie van LNV;
- Leg ook de verbinding met de Nationale Omgevingsvisie en op te stellen omgevingsagenda's om het onderwerp onder de aandacht te brengen, te positioneren, verankeren in tot uitvoering te brengen;
- Belangrijke thema's als mestproblematiek en grondwater expliciet opnemen in de visie;
- Stel ook paritair een visie op op water-stad-dorp omdat deze ook het watersysteem beïnvloeden, zeker gelet op de enorme verstedelijkingsopgave vanuit het Rijk en provincie.

Specifiek:

- Waterkwaliteit toekomst: bij het toekomstbeeld 2030 ook benoemen dat 2027 een belangrijk jaar is/ wordt vanwege de KRW.
- Waterkwaliteit huidig: wat betreft de huidige situatie in 2020 laat de Nitraatrapportage 2020 zien, dat op de hoge zandgronden vaak zelfs de normen van de nitraatrichtlijn niet gehaald worden.
- Waterkwantiteit huidig: De problematiek van de verdroging mist, er is met name aandacht voor de klimaatverandering in de komende jaren.
- Bodem huidig: leg de relatie met de opgedane kennis en inzichten uit 'Lumbricus' en de aanpak en projecten uit het 'KLIMAP-programma'.

Waterschap Amstel, Gooi en Vecht

Bestuurlijke reactie van Waterschap Amstel, Gooi en Vecht.

Algemeen: Wij bevelen aan de toekomstvisie meer te beschrijven in termen van ecologische draagkracht en kwaliteit van de leefomgeving in 2030, en aan te vullen met een circulaire ambitie in 2050. Waterschappen en agrariërs maken samen de transitie door richting kringlooplandbouw met oog voor bedrijfsrendement, evenwicht met de natuurlijke omgeving, waterkwaliteit en waterkwantiteit. Kringlooplandbouw is in 2030 ook een waterkringlooplandbouw. We zien hierbij potentie voor een regeneratieve, op ecologische kennis en gebiedsaanpak gebaseerde landbouw, waarbij elk bedrijf gestimuleerd wordt om zelf – en met elkaar – de connectie te maken met de draagkracht en potentie van het gebied. Dit is hiermee een verbinding met het 4 Return model van landschapsbeheer en van de Kanskaart waarbij op basis van perceelskenmerken en gebiedsopgaven in kaart wordt gebracht hoe individuele bedrijven bij kunnen dragen aan het doel. De figuur 2030 waterkringlooplandbouw zou meer moeten illustreren wat hierboven ook staat. Nu mist ook klimaat/bodemdaling en toekomstbestendigheid in de figuur.

Waterkwaliteit: Het toekomstbeeld in 2030 zou wat concreter beschreven kunnen worden als beschikbaarheid voldoende water om de aanwezige functies in stand te houden dan wel te verbeteren, waarbij het gebiedseigen water maximaal wordt ingezet. Waterkwaliteit van sloten en klimaatadaptatie worden ook positief beïnvloed door een meer natuurvriendelijke inrichting van oevers en een duurzaam slotbeheer.

Waterkwantiteit: Bij de dossiers ontbreekt bodemdaling.

Bodemstructuur en bodemkwaliteit: Bij de dossiers ontbreken: eiwittransitie, uitwerking visie kringlooplandbouw, mestbeleid.

Natuur en biodiversiteit: Wij adviseren het toekomstbeeld in 2030 biodiversiteit te specificeren als herstel en instandhouding van de biodiversiteit. Vanuit de ecologie bezien zijn alle insecten nuttig en zou in de tekst “nuttige organismen” vervangen kunnen worden door “van nature voorkomende planten en dieren”. Geschetst wordt dat water vasthouden in natuurgebieden kan zorgen voor minder wateroverlast in het landelijk gebied. De vrees van agrariërs is vaak andersom. Bij de hogere zandgronden in het Gooi/ Utrechtse heuvelrug zal juist het verhogen van de (grond)waterstanden in het landelijk gebied (kwelzones) ervoor zorgen dat het water in de natuurgebieden beter vastgehouden kan worden. De huidige situatie van de biodiversiteit mag scherper worden geformuleerd om de urgentie weer te geven.

Toepassen van kringlooplandbouw in plaats van intensieve landbouw zal een groot effect hebben op het herstel van insectenpopulaties. Dit zal ook de financiële schade, zoals berekend door het CBP en DNB, aanzienlijk verminderen.

Antwoorden op de gestelde vragen:

1. Herkent u zich in de door ons geschetste doelen op de horizon voor 2030?

Als ambitie is waterkringlooplandbouw een mooi doel. Uitgaan van een gezonde bodem is goed, dit laat inderdaad ook een gedeeld belang zien tussen agrariërs en waterschappen. Een nul-ambitie is wel een erg generieke doelstelling die niet overal haalbaar en ook niet nodig is.

Een veenbodem bijvoorbeeld is rijk aan nutriënten uit zichzelf, en kent altijd een mate van uitwisseling tussen bodemcomplex en water, afhankelijk van onder meer de weersomstandigheden. Ecologische draagkracht en potentie zouden leidend moeten zijn, dat past ook beter bij de doelen van de KRW en het Deltaplan Agrarisch waterbeheer die in 2027 gerealiseerd moeten zijn.

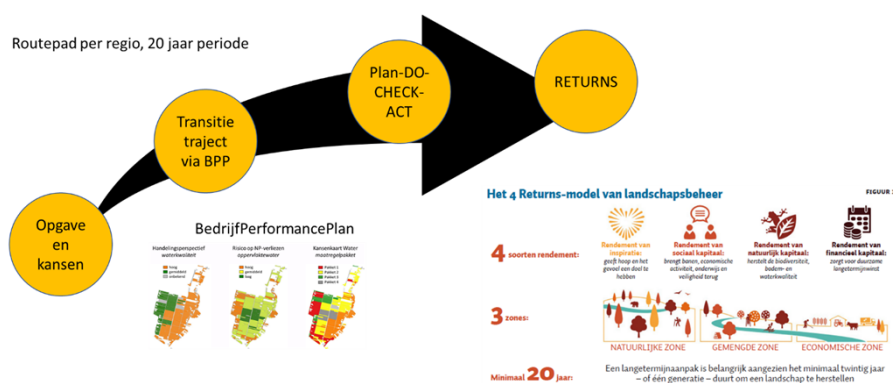
Ons Waterschapsgebied kent veel veengronden waarbij bodemdaling voor zowel kwantiteit als kwaliteit een belangrijk dossier is. In het klimaatakkoord en veel beleidsdoelen van provincies en

waterschappen wordt met voorgenomen maatregelen in 2030 hooguit een halvering (van de bodemdaling) voorzien. Of dat helemaal overeenkomt met de hoge ambitie uit dit dossier is de vraag. Het is daarom beter aan te sluiten bij andere ambities en 2050 als horizon te kiezen wanneer ook nationaal de ambitie geldt volledig circulair te willen zijn.

2. **Kan de Toekomstvisie ‘waterkringlooplandbouw’ het strategisch kader vormen voor de waterlandbouw-natuur-dossiers de komende jaren?**

Een mooie ambitie vaststellen is 1 ding, maar er ook komen is iets anders. Daarvoor is ook een strategie nodig op de aanpak. Deels verplichten, deels vrijwillig met ook een verdienmodel voor agrariërs. Hierbij zijn een ketenaanpak, eerlijke beprijzing en een gezamenlijke Europese aanpak ook erg belangrijk. En er moeten misschien lastige politieke keuzes worden gemaakt. Er is vooral bereidheid nodig om echt met elkaar samen te werken waarbij goed luisteren en begrijpen van elkaars belangen een sleutel tot succes is.

Het zou sterk zijn om de visie ook te concretiseren in een globale routemap (of is dat een vervolg?)

3. **De toekomstvisie beschrijft een aanzet voor het toekomstbeeld dat de waterschappen in 2030 willen bereiken op de thema’s waterkwaliteit, waterkwantiteit, bodemstructuur en bodemkwaliteit, hergebruik water en natuur en biodiversiteit. Ontbreken er nog thema’s, dossiers of andere onderwerpen?**

Voor een waterkringloop kan grondwater (kwantiteit en kwaliteit) niet ontbreken, met daarbij een gebiedsgerichte uitwerking voor hoog en laag Nederland. Dit kan iets duidelijker terugkomen in de tekst. Wij missen daarnaast de onderwerpen bodemdaling in veengebieden, klimaat(adaptatieve inrichting landbouwgronden) en governance/ samenwerking.

4. **Hoe kunnen we de toekomstvisie gebruiken voor het waterschapswerk in de regio en voor het Unie-werk in Den Haag en Brussel? Hoe ziet u uw eigen betrokkenheid hierin?**

Het bestuur van AGV ziet de toekomstvisie als een goed en duidelijk richtpunt om andere documenten op te baseren. Het helpt te bepalen dat Europese landbouwmiddelen zouden moeten landen in een aanpak gericht op een gezonde bodem en het sluiten van (water)kringlopen. Daarbij zijn bedrijfswaterplannen op agrarische bedrijven een uitstekend hulpmiddel om integraliteit en doelen concreet te maken.

5. **En zijn daar nog acties voor nodig?**

Wij bevelen aan dit document aan te vullen met wat er nog mist en daarna in de CWS en CWE vast te stellen. Om het echt levend te houden is verdere uitwerking in diverse bestaande themagroepen verstandig.

Daarbij kan ook aandacht worden besteed aan het meetbaar maken van de resultaten. Bijvoorbeeld een tussentijdse evaluatie, waarbij getoetst wordt waar het goed loopt en waar een tandje bij moet.

Waterschap Brabantse Delta

Niels Mureau, (lid CWE) en Kees de Jong (lid CWS).

In de eerste plaats dank voor de gelegenheid die we krijgen om te reageren op het visiedocument Toekomstvisie Waterkringlooplandbouw. Wij zien het landbouwdossier als een essentieel dossier bij de aanpak van water- en klimaatvraagstukken voor nu en in de toekomst. Graag willen we gebruik maken van de gelegenheid om onze reactie te geven. Hieronder puntsgewijs onze opmerkingen.

- De toekomstvisie is geschreven met een tijdshorizon tot 2030. Dit is betrekkelijk kort, waardoor in onze ogen een bredere, integrale visie op landbouw, water en natuur beperkt mogelijk is. Grotere thema's zoals zeespiegelstijging, verzilting, klimaatverandering, toenemende droogte, bodemdaling en de gevolgen en verantwoordelijkheden voor de landbouw hierbij komen in de visie niet of maar heel beperkt aan bod. Aan een dergelijke strategische lange termijn visie met een tijdshorizon tot 2050 is zeker ook behoefte. Het is goed om in de aanleiding van deze meer sturende visie hier duidelijk in te zijn. Nu lijkt de visie integraal in te gaan op de onderwerpen water-landbouw-natuur, terwijl het perspectief vanuit de landbouw meer centraal staat.
- In de toekomstvisie wordt per onderwerp steeds eerst ingegaan op het toekomstbeeld en vervolgens op de huidige situatie. Voor de leesbaarheid en een logischere opbouw in het "wat" en "hoe", stellen we voor die volgorde om te draaien (eerste de huidige situatie beschrijven en vervolgens het door ons gewenste toekomstbeeld).
- Per onderwerp is een lijst opgenomen met relevante beleidsdossier. We missen hierbij de rol en het handelingsperspectief van de unie en van de waterschappen. Welke acties en standpunten verwachten we op de betreffende onderwerpen van de unie en van de waterschappen? Denk hierbij bijvoorbeeld aan de verantwoordelijkheidsdiscussie rijk-regio in de nutriëntenaanpak.
- Voor waterkwaliteit wordt serieus ingestoken op het sluiten van (water)kringlopen. Dit zou voor waterkwantiteit ook het uitgangspunt moeten zijn. Met name voor grondwater zien wij de insteek van een gesloten waterkringloop en gesloten waterbalans als noodzakelijk. "Wat een agrariër verbruikt moet hij ook weer aanvullen".
- Aan de mogelijkheden voor het hergebruik van effluentwater in de landbouw is nu nog maar beperkt aandacht besteed in de visie. Waterschappen kunnen hier een belangrijke rol spelen als het gaat om kwaliteitsborging en verdeling van het beschikbare effluentwater.

Hopende jullie hiermee verder geholpen te hebben. We zien de toekomstvisie graag terug op de agenda van de CWE en CWS, zodat we deze met onze collega's verder kunnen bespreken.

Waterschap De Dommel

Mado Ruijs (lid CWS).

We kunnen ons vinden in de richting van de visie want is in lijn met de uitgangspunten zoals wij die in onze eigen visie met betrekking tot de watertransitie opgesteld hebben.

Maar vragen ook aandacht voor een aantal punten:

- We missen een integraal hoofddoel van de watertransitie; om te komen tot een toekomstbestendig watersysteem met voldoende en schoon zoet water voor landbouw, natuur en bebouwd gebied.
- De urgentie van het probleem op veel hoge zandgronden van verdroging en risico's voor de bossen en natuur komt onvoldoende naar voren. Herstel van het watersysteem is nodig voor een toekomstbestendige leefomgeving; de natuur heeft daarin een eigen vraag aan levenswater. Dus niet alleen 'circulair' met water in landbouw omgaan maar ook inzetten op een 'hydrologische plus' door de landbouw. Daarom graag meer aandacht voor wat ondernemers in landbouw daaraan kunnen doen en uit te nodigen mee te doen met herstel watersysteem en aanvullen grondwatervoorraden. Dit is komt ten goede aan zowel landbouw (minder afhankelijk van beregening) als natuur en bebouwd gebied.
- Graag meer ingaan op 'Hoe dan' : combinatie van kaders stellen (wat kan waar en wat kan echt niet meer), faciliteren/helpen bij omschakeling naar toekomstbestendige vormen van landbouw (div. waterbesparende technieken), zorgen voor redelijke actieprikkels tbv bijdragen aan de bredere doelstellingen voor herstel van het watersysteem.

Tevens graag aandacht voor de volgende punten:

- Is het voldoende realistisch (nulemissie?) en termijn is ambitieus.
- Wellicht overbodig, maar de waterschappen zijn vaak niet leidend, alhoewel ze wel een rol spelen.
- Kan er nog iets worden opgenomen over de reden waarom 2030 zover van de huidige situatie afstaat?
- Is er voldoende relatie gelegd met bebouwd gebied (woningbouwopgave), natuurontwikkeling, industrie, energieopgave, CO2- en stikstofproblematiek? Dit lijkt niet helemaal zo te zijn.

Hoogheemraadschap van Delfland

Manita Koop (CWS) en Ruud Egas (CWE).

Hierbij reageren we op de voorlopige visietekst van de Toekomstvisie waterkringlooplandbouw. Allereerst hierbij de complimenten voor de aanzet van de visie: het kan een belangrijke rol spelen bij de integratie van de verschillende inhoudelijke thema's rondom landbouw. Wij denken dat het daarbij krachtig is als het doel van de visie expliciet gekoppeld wordt aan de maatschappelijke opgave, namelijk: op een duurzame wijze omgaan met de omgeving. Dit sluit aan bij de Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: Waardevol en Verbonden Hieronder nog een aantal andere opmerkingen:

1. De titel (en tekst) suggereert een gesloten waterkringloop voor alle typen teelten: voor glastuinbouw is dit inderdaad de insteek. Wij vragen ons af of dit voor andere (open teelten) haalbaar/wenselijk is. (we denken dat de waterkringloop voor Nederland nooit 100% kan zijn omdat er uiteindelijk ook water in de producten terecht komt en er in het "open" proces ook water verdampt);
2. Voor een integrale aanpak moet wellicht (moeilijke) besluitvorming over de inhoudelijke thema's heen gebeuren => graag dit in de tekst benoemen
3. Landbouw kan ondersteunen bij de opgave voor verstedelijking, bijvoorbeeld door het vasthouden van water uit de stad. Graag aandacht hiervoor, ook in relatie tot klimaatbestendigheid
4. We vinden ruimte voor regionaal maatwerk belangrijk, bijvoorbeeld op basis van gebiedskenmerken. Er zijn bijvoorbeeld verschillen tussen hoog en laag Nederland, maar ook de hoeveelheid verhard en bebouwd oppervlak varieert
5. Het is belangrijk dat de ambitie en rol van waterschappen expliciet wordt gemaakt: wat willen we als waterschappen op visie-nivo bereiken en wat gaan we daarvoor doen? Een van de punten die we daarbij belangrijk vinden, is het vergroten van waterbewustzijn, over de hele breedte van de taken en verantwoordelijkheden van de waterschappen
6. Waterkwaliteit. Relevant dossier om toe te voegen is: Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: Waardevol en Verbonden
7. Waterkwantiteit: bodemdaling is hierbij een belangrijk issue, maar ook het onttrekken van grondwater in alle gebieden in Nederland en de gevolgen hiervan. Relevante dossiers zijn o.a.:
  - a. Interbestuurlijk programma vitaal platteland
  - b. Nationaal onderzoeksprogramma broeikasgassen veenweiden (NOBV)
  - c. Programma aanpak veenweiden
  - d. Nationaal kennisprogramma bodemdaling (NKB)
  - e. Nationaal kennis en innovatieprogramma water en klimaat (NKWK)
  - f. Innovatieprogramma veen
8. We zijn blij dat het onderwerp verzilting wordt benoemd (niet alleen veroorzaakt door het onttrekken van grondwater maar ook door de waterstanden of de specifieke ligging van een gebied, zoals aan de kust). We gaan er vanuit dat dit ook betrekking heeft op brak grondwater.
9. Natuur en biodiversiteit: de Position paper biodiversiteit van Unie van waterschappen (okt 2020) is hierbij ook belangrijk als dossier
10. Neem ook mee het hergebruik van gebruikt water.

Dank voor de mogelijkheid om in deze vroege fase input te kunnen leveren op de Toekomstvisie waterkringlooplandbouw. De voorlopige visietekst is een waardevolle aanzet om uit te groeien tot iets moois!

Waterschap Drents Overijsselse Delta

Dagelijks bestuur van Waterschap Drents Overijsselse Delta.

Wij hebben uw verzoek ontvangen om schriftelijk te reageren op de "Toekomstvisie waterkringlooplandbouw". In deze brief ontvangt uw onze reactie.

Wij erkennen het belang om kennis te verzamelen en uit te wisselen over het functioneren van het watersysteem in algemene zin. Wij hebben dat ook verwoord in onze watervisie en dragen bij aan programma's zoals "Zoetwatervoorziening Oost Nederland" en het "Deltaplan Agrarisch Waterbeheer".

Wat de landbouw betreft vinden wij het belangrijk dat meer kennis wordt opgebouwd die bijdraagt aan onze beleidsdoelen "voldoende water" en "goede waterkwaliteit. Waar het gaat om de transitie van de landbouw en meer duurzaamheid betreft het grote maatschappelijke opgaven voor een complex probleem. Wij hebben dan ook grote twijfels over de haalbaarheid van de doelstellingen in de visie, met name waar het gaat om het jaar waarin de ambities gerealiseerd moeten zijn.

In de visie staan maatregelen genoemd die agrariërs kunnen nemen om circulariteit in de bedrijfsvoering te vergroten. Hierbij gaat het naar ons idee meer om een handelingsperspectief dan om een visie. Wij zijn van mening dat het handelingsperspectief en de verantwoordelijkheid voor uitvoering van de maatregelen behoort tot het agrarisch domein. De agrarische sector is zelf verantwoordelijk voor uitvoering van de maatregelen en wij willen deze rol niet overnemen. Zeker niet waar het gaat om zaken als bouwplannen en teeltkeuze. Het is dan ook belangrijk in de visie aandacht te besteden aan rollen en verantwoordelijkheden, de processen gericht op het uitvoeren van maatregelen en het monitoren van de resultaten.

Tenslotte zien wij graag in de visie een nadrukkelijke koppeling met het Europese Landbouwbeleid en het Nationaal Strategisch Plan. Deze bieden namelijk een krachtige impuls aan de vitaliteit en duurzaamheid van de agrarische sector in de komende periode. Momenteel zijn de voorbereidingen voor de nieuwe planperiode ver gevorderd. Wij adviseren u daar kennis van te nemen en deze te verwerken in de visie.

Wij wensen u veel succes bij de verdere voorbereidingen van de toekomstvisie.

Wetterskip Fryslân

Dagelijks bestuur van Wetterskip Fryslân.

Aanleiding

Wetterskip Fryslân ondersteunt het initiatief om op basis van de onderwerpen die in de CWS en de CWE behandeld worden, elkaar raken en elkaar deels overlappen een toekomstvisie 'waterkringlooplandbouw' op te stellen. De digitale bespreking op 2 december jl. heeft mede door het gebruik van de Mentimeter een goed overzicht over de reacties geboden, incl. de diversiteit in opvattingen en abstractieniveaus. Graag willen we gebruik maken van de gelegenheid om aanvullend op die eerste bespreking één binnen het waterschap afgestemde bestuurlijke reactie te geven.

Bestuurlijke reactie Wetterskip Fryslân

Doel van de toekomstvisie is inzicht en samenhang te creëren in de interacties tussen en als opmaat voor integratie van diverse opgaven. Voorliggend stuk kan daar als eerste aanzet voor dienen, zeker aan de hand van het schema onderaan pagina 1. Om daadwerkelijk te beantwoorden aan de ambitie ("*het strategisch kader vormen voor de water-landbouw-natuur-dossiers de komende jaren!*") zal dit document naar onze opvattingen op onderdelen aangevuld en versterkt moeten worden. Met name ten aanzien van:

- Integraliteit: De toekomstvisie is sterk gericht op de landbouwfunctie. Om alle functies zo goed mogelijk te kunnen bedienen zouden ook wonen, werken, recreatie en natuur onderdeel van deze visie moeten worden.
- Als basis voor de toekomstvisie zou ook de "watertransitie" van afvoeren naar vasthouden en voorraadvorming benut kunnen worden.
- In het voorliggende document ontbreken het grondwatersysteem en de wisselwerking daarvan met het oppervlaktewatersysteem. Een belangrijk aspect daarbij is dat voorraadvorming in zowel oppervlaktewatersysteem als in de bodem en grondwatervoorraden een belangrijk speerpunt is bij de bestrijding van droogte.
- Er is volop aanleiding en reden (o.a. in relatie tot klimaatadaptatie) om breder te kijken dan alleen naar het waterinstrumentarium. Om te komen tot een daadwerkelijk toekomstbestendig watersysteem dient onderhavige toekomstvisie ook voorwaarden en soms zelfs eisen te stellen aan de ruimtelijke ordening, omgevingsvisies en omgevingsplannen.

Om een integrale en samenhangende visie op te leveren stellen we voor om daarnaast in de Toekomstvisie nader invulling te geven aan:

1. het integrale watersysteem (zowel oppervlaktewatersysteem als het grondwatersysteem) in samenhang met de bodemcondities de (mede-) bepalend te laten zijn bij functietoekenning, locatiekeuzes en inrichtingsvraagstukken
2. de NOVI; inclusief de (3) afwegingsprincipes en de insteek dat "*functies die gebruik maken van de fysieke leefomgeving meer moeten worden afgestemd op de eigenschappen van het bodem- en watersysteem!*" (uit samenvatting NOVI).
3. het Nationaal Waterprogramma 2022-2027 en de beleidsuitwerkingen die daarin zijn opgenomen.

M.b.t. uitwerking in de regio

"*De visie fungeert als een paraplu en een kapstok voor al bestaande en nog op te stellen documenten die betrekking hebben op de water-landbouw-natuur-dossiers (zoals position-papers, beleidstukken, strategieën)*". Dit willen we van harte ondersteunen. Uitwerking, toepassing en detaillering kunnen heel goed in de regio plaats vinden:

- o bij de uitwerking van de Omgevingsagenda voor Noord Nederland ligt een belangrijke focus op klimaatadaptatie. Dat zou toegevoegd moeten worden aan de opsomming bij de dossiers.
- o regionale vertaling dient gebied specifiek èn in samenwerking met de partners in het gebied plaats te vinden, mede omdat de omstandigheden zoals het oppervlakte- en grondwatersysteem sterk variëren.

- De toekomstvisie kan heel goed worden benut bij het opstellen van de Waterbeheerplannen en eventuele Blauwe Omgevingsvisies door de waterschappen.
- We stellen voor om in deze Toekomstvisie van de Unie een strategie op te nemen m.b.t. regionale uitwerkingen van het rijksbeleid, met inbegrip van de verantwoordelijkheden (bijv. ten aanzien van regie, integratie van financiën, inspannings- of resultaatverplichting).

Proces

We stellen voor om de reactie-nota via de WWE en de WWS voor een tweede gezamenlijke bespreking van CWS en CWE te agenderen.

We stellen voor om de uiteindelijke toekomstvisie regelmatig (halfjaarlijks?) opnieuw te bezien in het licht van de dan actuele ontwikkelingen en de visie daar eventueel op aan te passen.

Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier

College van Dijkgraaf en Hoogheemraden van Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier.

Naar aanleiding van uw verzoek van 3 december jl. sturen wij u hierbij de bestuurlijke reactie van Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier op de Toekomstvisie Waterkringlooplandbouw.

- Zorg voor een hoog abstractieniveau voor dit koersdocument. Wij zien dit document meer als een koersdocument dan een visie, omdat het de huidige en toekomstige inzet van de Unie van Waterschappen in de waterkringloop beschrijft. Om het document overzichtelijk te houden -de waterkringloop raakt vele onderwerpen- vinden wij het niet nodig om volledigheid na te streven. Het gaat voor ons om de doelen, hun onderlinge samenhang en de relatie met andere relevante opgaven en partijen.
- De integrale benadering van het koersdocument is goed gekozen. In dit document ligt de focus op de landbouw. Andere functies en landgebruik hebben echter ook invloed op de waterkringloop of vormen hiervoor kansen of een (toekomstige) bedreiging en vragen daarom om inzet en aandacht van de waterschappen. Voorbeelden hiervan zijn rioolwaterzuiveringsinstallaties, bedrijven of stedelijk gebied. Wij beschouwen dit document voor landbouw daarom als een bouwsteen van een groter geheel. We zien graag dat ook de andere bouwstenen binnen de waterkringloop op een vergelijkbare manier worden uitgewerkt. De bouwstenen samen vormen dan een paraplu voor de inzet van de waterschappen in de komende jaren.

Overige punten:

- Wij vinden het belangrijk om ambitie te tonen ten aanzien van de vraagstukken in het document. Zo zorgen we ervoor dat zowel wij als waterschappen als andere betrokken partijen voldoende inzet plegen om de gewenste ontwikkeling te realiseren. Wel is het belangrijk dat de doelen ook reëel zijn. In dit kader vragen we om het realisme van de doelen voor 2030 opnieuw te bezien wat betreft nulemissie van meststoffen (doel is gezond water, en niet emissieloze landbouw). Dezelfde vraag geldt voor waterkwantiteit: vasthouden en bufferen, spaarzaam en efficiënt gebruik en hergebruik.
- Natuur en biodiversiteit krijgt een prominente rol in het document. Als waterschappen zijn onze ambities en inzet voor biodiversiteit vooral gericht op het watersysteem. De relatie met natuur valt buiten onze taken. Daarom is ons voorstel om in de tekst de focus te leggen op biodiversiteit in relatie tot het watersysteem.

Waterschap Hollandse Delta

Johan van Driel (lid CWS) en Cees Jongejan (lid WWS).

Hierbij onze reactie op de Toekomstvisie waterkringlooplandbouw:

- WSHD is enthousiast over deze visie. Goed om te zien dat er ook binnen de Unie naar integraliteit wordt gezocht op de dossiers water, landbouw en natuur. Dit zijn vaak nog gescheiden werelden, ook binnen de Unie want waterkwantiteit en klimaatadaptatie zitten bijvoorbeeld bij de Commissie Watersysteem (CWS), terwijl waterkwaliteit en emissies bij de Commissie Waterketen en Emissies (CWE) zijn ondergebracht. Goed om deze muren te doorbreken!
- Verder wordt ook nadrukkelijk de verbinding gezocht tussen “het water” en “het land”, met bodembeheer als belangrijke schakel. Ook dat is positief. Wel ligt de nadruk nog erg op wat de landbouw zou kunnen/moeten doen, en blijft nog wat onderbelicht wat de waterschappen gaan doen. Omdat het stuk ook bedoeld is als lobby-document begrijpen we dat wel, maar we moeten als waterschappen ook iets te bieden hebben.
- Inhoudelijk blijven de onderwerpen zoetwatervoorziening / waterbeschikbaarheid en verzilting, o.a. door brakke kwel, nog onderbelicht (staat nu wat verstopt onder waterkwantiteit, maar verdient afzonderlijke aandacht).
- De term “waterkringloop” zoals die tijdens de bijeenkomst vorige werk werd geopperd, spreekt ons aan.

Waterschap Hunze en Aa's

Fien Heeringa en Inge Eshuis.

We zien deze visie als een kennis document. De leden van de CWE en CWS en de ambtelijke voorbereidingsgroepen kunnen dit document gebruiken om dwarsverbanden tussen diverse thema's te herkennen en te kunnen plaatsen. Het helpt de leden om een overzicht te krijgen van wat er speelt op diverse vlakken.

Als kennisdocument is het aan te bevelen dit levend te houden en regelmatig aan te passen wanneer zich nieuwe ontwikkelingen voordoen.

De visie geeft onvoldoende aan wat de consequenties zijn voor de diverse partijen. En daarmee ook wat de rol(len)en positie is/ zijn van de waterschappen.

De beschreven onderwerpen zijn te breed om hier een uitvoeringsstrategie onder te willen/kunnen hangen. Daarvoor zijn al diverse andere programma's in gang gezet. Die worden juist benoemd onder de diverse onderwerpen.

Waterschap Limburg

Dagelijks bestuur van Waterschap Limburg.

Via de bijeenkomst op 2 december en uw e-mail van 3 december 2020 hebben wij kennis genomen van het concept van de "Toekomstvisie waterkringlooplandbouw". U heeft als voorzitter van respectievelijk de commissie CWS en de commissie CWE deze visie opgesteld vanwege de behoefte aan een samenhangende toekomstvisie op de verschillende water-, landbouw, en natuurdossiers, die het strategisch kader en de koers biedt voor een integrale aanpak in de komende jaren.

Alvorens in te gaan op de inhoud van de visie zelf, hechten wij er aan te benadrukken dat wij van mening zijn dat de consequenties van deze toekomstvisie dermate groot kunnen zijn, dat de AB's van de waterschappen actief betrokken dienen te worden bij de inhoud van deze visie. Wij vragen u om uw planning voor de totstandkoming van de toekomstvisie hierop aan te passen en voldoende tijd in te ruimen voor deze consultatie. Dit zorgt voor draagvlak.

In het verlengde van deze opmerking is onze reactie onder voorbehoud. Wij zullen ons algemeen bestuur consulteren over de inhoud van het voorliggende concept en indien nodig op een later tijdstip, ruim na 15 januari, u hiervan op de hoogte brengen.

Wat ons daarnaast opvalt, is dat er een concept-toekomstvisie op tafel ligt die voor veel partijen consequenties kan hebben. In het voortraject is door ons het belang van het betrekken van deze partijen benadrukt en het samen met andere partijen optrekken in de totstandkoming van een dergelijke visie is ook de nieuwe werkwijze zoals de Omgevingswet die voorschrijft. Wij missen in het concept dat nu op tafel ligt die samenwerking met andere partijen en vragen u dringend deze samenwerking alsnog tot stand te brengen.

In de bijeenkomst op 2 december 2020 heeft u een aantal inhoudelijke vragen gesteld. Wij willen daar de volgende reactie op geven:

1. Herkent u zich in de door ons geschetste doelen op de horizon voor 2030?

Wij beschouwen het nu voorliggende concept als een inspiratiedocument voor ons eigen besluitvormingsproces. Het helpt ons om een vertaling te maken naar ons eigen gebied, waar eigen karakteristieken om maatwerk vragen. Waar wij wel moeite mee hebben is de titel "Toekomstvisie waterkringlooplandbouw". Het betreft hier namelijk niet alleen de actor landbouw maar deze visie heeft ook betrekking op andere actoren. Het gaat ook om de mogelijke oplossingen die particulieren, Terreinbeherende Organisaties, bedrijven en andere overheden kunnen bieden. Door nu alleen te focussen op de landbouw missen we belangrijke kansen om de problematiek integraal op te pakken. Wij zien die integrale aanpak graag terug in een volgende versie van de visie.

De conceptvisie die nu op tafel ligt geeft helder aan wat de huidige situatie is, hoe de samenhang met onderliggende beleidsdossiers is en welke gewenste situatie de waterschappen zien. Wij herkennen het wensbeeld voor 2030, maar zijn zoals reeds opgemerkt van mening dat dit enkel kracht heeft wanneer het niet alleen een wensbeeld van de waterschappen is maar een door alle betrokken partijen gedeeld wensbeeld. Inhoudelijk zijn aanscherpingen mogelijk, bijvoorbeeld het belang van een gezond bodemleven ook daar benoemen en niet alleen bij 'Huidige situatie'.

2. Kan de Toekomstvisie 'waterkringlooplandbouw' het strategisch kader vormen voor de water-landbouw-natuur-dossiers de komende jaren?

Het voorliggende document kan een ondersteuning vormen voor de aanpak van een deel van de problematiek. Zoals gezegd, de problematiek is breder en wij beschouwen het onderwerp als een integrale en interbestuurlijke opgave, die we in de meeste gevallen regionaal uitwerken met de aangewezen (publieke én private) actoren.

3. De toekomstvisie beschrijft een aanzet voor het toekomstbeeld dat de waterschappen in 2030 willen bereiken op de thema's waterkwaliteit, waterkwantiteit, bodemstructuur en bodemkwaliteit, hergebruik water en natuur en biodiversiteit. Ontbreken er nog thema's, dossiers of andere onderwerpen?

Wij willen opmerken dat indien ervoor gekozen wordt om een visie op te stellen over bijvoorbeeld nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en bodemkwaliteit er automatisch een discussie ontstaat over een breder taken pakket van de waterschappen. Dan ontstaat de vraag over de rol en taakopvatting van de waterschappen: waar gaat het waterschap wel over en waar vindt het wat van, en waar niet van?

Bij een bredere taakopvatting is het van belang dat de discussie over deze bredere taakopvatting vooraf gevoerd wordt. Vandaar ook onze oproep om deze visie in te brengen in het Algemeen Bestuur van de waterschappen.

Daarnaast willen we opmerken dat een visiedocument niet moet vervallen in operationele oplossingsrichtingen als grondgebruik. U voert onder punt 3 in uw conceptvisie een operationele oplossing op, terwijl er meerdere oplossingen mogelijk zijn. Bovendien is een visie niet de geschikte plek om operationele oplossingen voor te dragen.

Inhoudelijk willen we daarnaast opmerken dat het belangrijk is aandacht te hebben voor gebiedseigen kenmerken. Zo zijn de karakteristieken van Zuid-Limburg weer totaal anders dan Noord-Limburg en de rest van Nederland. Verder kan binnen regio's een landschappelijke zonering zinnig zijn: waar de grootste kansen zijn voor natuur en waterberging (b.v. beekdalen, polders met bodemdaling) sterker inzetten op de natuurinclusieve vormen van landbouw dan daarbuiten.

4. Hoe kunnen we de toekomstvisie gebruiken voor het waterschapswerk in de regio en voor het Unie-werk in Den Haag en Brussel?

Wij verwachten dat u de uiteindelijke 'toekomstvisie' gaat gebruiken bij de collectieve belangenbehartiging in Den Haag rondom de aanstaande Tweede Kamerverkiezingen en coalitievorming.

Verder vragen wij u om met de uiteindelijke 'toekomstvisie' de waterschappen te helpen om maximaal gebruik te maken van de Europese middelen die de komende jaren vrij worden gemaakt. Daarbij denken wij aan de Green Deal, de middelen in het kader van Interreg en de regionale Operationele Programma's (in ons geval OP Zuid).

Wij zien dat diverse adviesorganen rond het kabinet bezig zijn met hetzelfde onderwerp. Zo heeft het College van Rijksadviseurs in 2020 diverse malen geadviseerd over landbouw en de relatie met de maatschappij en gaat de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur in 2021 een advies schrijven met de titel 'Perspectieven Landbouwers'. Ook hierbij zouden de waterschappen, via de Unie, kunnen zorgen voor de juiste inbreng op de onderwerpen waarover wij gaan.

Hoe ziet u uw eigen betrokkenheid hierin?

Wij zijn van mening dat we als Waterschap Limburg een koploperpositie innemen in de aanpak van de geschetste problematiek. Daarbij constateren we dat de mogelijke oplossingsrichtingen breder zijn dan u nu schetst. Hierbij is het van belang te benadrukken dat de sleutel niet alleen bij de landbouw ligt, maar ook bij particulieren, bedrijven en overheden om de doelen zoals genoemd te realiseren. Waterschap Limburg is hier in de praktijk al een aantal jaren mee aan de slag. Zo lopen we voorop in het bewust maken van particulieren in duurzaam waterbeheer, hebben overleg met bedrijven over afkoppelen van verhard oppervlak en zuiveringssystemen en hebben we contact met andere overheden (Provincie, Rijk, Duitsland en België) over duurzaam waterbeheer en voeren we concreet gezamenlijke projecten uit.

Vanuit Waterschap Limburg werken we dus actief via diverse sporen en maatregelen aan deze doelstellingen (Deltaprogramma's, DHZ, DAW, etc.) en daar waar het buiten onze directe invloedssfeer gaat, faciliteren en stimuleren we waar mogelijk. We nodigen u langs deze weg uit om kennis te nemen van onze ervaringen en lessen en nodigen u uit om een werkbezoek aan ons af te leggen, al dan niet digitaal.

5. En zijn daar nog acties voor nodig?

Wij constateren dat de visie niet met nationaal georganiseerde stakeholders, zoals LTO Nederland, VNO-NCW, terreinbeherende organisaties en dergelijke is opgesteld. Dat is wat ons betreft een groot gemis. Wij vragen u het initiatief alsnog te nemen en andere partijen hierbij te betrekken. Dat zorgt ervoor dat deze sectoren zich mede-eigenaar voelen en maakt de impact 100 x groter. Nu blijft het slechts een visie van de waterschappen. Daarom de oproep om te komen tot een proces met uitwisseling tussen belanghebbende partijen, waarin draagvlak wordt getoetst en waar nodig vergroot kan worden.

Waterschap Limburg, aanvulling 23 maart 2021

Dagelijks bestuur van Waterschap Limburg.

Wij hebben per brief van 12 januari 2021 met kenmerk 2020-D132298 een reactie gegeven op de "Toekomstvisie waterkringlooplandbouw". In die brief hebben wij een voorbehoud gemaakt om een aanvullende reactie te geven nadat wij ons algemeen bestuur hebben geconsulteerd.

Na consultatie van onze commissie Watersysteem, Zuiveren en Waterketen (WZW) sturen wij u hierbij onze aanvullende reactie.

Via de bijeenkomst op 2 december en uw e-mail van 3 december 2020 hebben wij kennisgenomen van het concept van de "Toekomstvisie waterkringlooplandbouw". U heeft als voorzitter van respectievelijk de commissie CWS en de commissie CWE deze visie opgesteld vanwege de behoefte aan een samenhangende toekomstvisie op de verschillende water-, landbouw, en natuurdossiers, die het strategisch kader en de koers biedt voor een integrale aanpak in de komende jaren.

Alvorens in te gaan op de inhoud van de visie zelf, hechten wij eraan te benadrukken dat wij van mening zijn dat de consequenties van deze toekomstvisie dermate groot kunnen zijn, dat de AB's van de waterschappen actief betrokken dienen te worden bij de inhoud van deze visie. Wij vragen u om uw planning voor de totstandkoming van de toekomstvisie hierop aan te passen en voldoende tijd in te ruimen voor deze consultatie. Dit zorgt voor draagvlak.

Wat ons daarnaast opvalt, is dat er een concept-toekomstvisie op tafel ligt die voor veel partijen consequenties kan hebben. In het voortraject is door ons het belang van het betrekken van deze partijen benadrukt en het samen met andere partijen optrekken in de totstandkoming van een dergelijke visie is ook de nieuwe werkwijze zoals de Omgevingswet die voorschrijft. Wij missen in het concept dat nu op tafel ligt die samenwerking met andere partijen en vragen u dringend deze samenwerking alsnog tot stand te brengen. Hierbij kan gedacht worden aan de agrarische sector, gemeenten, bedrijven en industrie. Zo heeft de bestuurlijke vertegenwoordiging van de agrarische sector binnen ons AB aangegeven dat ze het een groot gemis vinden dat deze "Toekomstvisie waterkringlooplandbouw" niet met de sector is afgestemd. Hier wordt alsnog aandacht voor gevraagd.

In de bijeenkomst op 2 december 2020 heeft u een aantal inhoudelijke vragen gesteld. Wij willen daar de volgende reactie op geven:

1. Herkent u zich in de door ons geschetste doelen op de horizon voor 2030?

Wij beschouwen het nu voorliggende concept als een inspiratiedocument voor ons eigen besluitvormingsproces. Het helpt ons om een vertaling te maken naar ons eigen gebied, waar eigen karakteristieken om maatwerk vragen. Waar wij wel moeite mee hebben is de titel "Toekomstvisie waterkringlooplandbouw". Het betreft hier namelijk niet alleen de actor landbouw maar deze visie heeft ook betrekking op andere actoren. Het gaat ook om de mogelijke oplossingen die particulieren, Terreinbeherende Organisaties, bedrijven en andere overheden kunnen bieden. Door nu alleen te focussen op de landbouw missen we belangrijke kansen om de problematiek integraal op te pakken. Wij zien die integrale aanpak graag terug in een volgende versie van de visie.

De conceptvisie die nu op tafel ligt geeft helder aan wat de huidige situatie is, hoe de samenhang met onderliggende beleidsdossiers is en welke gewenste situatie de waterschappen zien. Wij herkennen het wensbeeld voor 2030, maar zijn zoals reeds opgemerkt van mening dat dit enkel kracht heeft wanneer het niet alleen een wensbeeld van de waterschappen is maar een door alle betrokken partijen gedeeld wensbeeld. Inhoudelijk zijn aanscherpingen mogelijk, bijvoorbeeld het belang van een gezond bodemleven ook daar benoemen en niet alleen bij 'Huidige situatie'.

2. Kan de Toekomstvisie ‘waterkringlooplandbouw’ het strategisch kader vormen voor de waterlandbouw-natuur-dossiers de komende jaren?

Het voorliggende document kan een ondersteuning vormen voor de aanpak van een deel van de problematiek. Zoals gezegd, de problematiek is breder en wij beschouwen het onderwerp als een integrale en interbestuurlijke opgave, die we in de meeste gevallen regionaal uitwerken met de aangewezen (publieke én private) actoren.

3. De toekomstvisie beschrijft een aanzet voor het toekomstbeeld dat de waterschappen in 2030 willen bereiken op de thema’s waterkwaliteit, waterkwantiteit, bodemstructuur en bodemkwaliteit, hergebruik water en natuur en biodiversiteit. Ontbreken er nog thema’s, dossiers of andere onderwerpen?

Wij willen opmerken dat indien ervoor gekozen wordt om een visie op te stellen over bijvoorbeeld nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en bodemkwaliteit er automatisch een discussie ontstaat over een breder takenpakket van de waterschappen.

Bij een bredere taakopvatting is het van belang dat de discussie over deze bredere taakopvatting vooraf gevoerd wordt. Vandaar ook onze oproep om deze visie in te brengen in het Algemeen Bestuur van de waterschappen.

Daarnaast willen we opmerken dat een visiedocument niet moet vervallen in operationele oplossingsrichtingen als grondgebruik. U voert onder punt 3 in uw conceptvisie een operationele oplossing op, terwijl er meerdere oplossingen mogelijk zijn. Bovendien is een visie niet de geschikte plek om operationele oplossingen voor te dragen.

Inhoudelijk willen we daarnaast opmerken dat het belangrijk is aandacht te hebben voor gebiedseigen kenmerken. Zo zijn de karakteristieken van Zuid-Limburg weer totaal anders dan Noord-Limburg en de rest van Nederland. Verder kan binnen regio’s een landschappelijke zoneringszinnig zijn: waar de grootste kansen zijn voor natuur en waterberging (b.v. beekdalen, polders met bodemdaling) sterker inzetten op de natuurinclusieve vormen van landbouw dan daarbuiten.

4. Hoe kunnen we de toekomstvisie gebruiken voor het waterschapswerk in de regio en voor het Unie-werk in Den Haag en Brussel?

Wij verwachten dat u de uiteindelijke ‘toekomstvisie’ gaat gebruiken bij de collectieve belangenbehartiging in Den Haag rondom de aanstaande Tweede Kamerverkiezingen en coalitievorming.

Verder vragen wij u om met de uiteindelijke ‘toekomstvisie’ de waterschappen te helpen om maximaal gebruik te maken van de Europese middelen die de komende jaren vrij worden gemaakt. Daarbij denken wij aan de Green Deal, de middelen in het kader van Interreg en de regionale Operationele Programma’s (in ons geval OP Zuid).

Wij zien dat diverse adviesorganen rond het kabinet bezig zijn met hetzelfde onderwerp. Zo heeft het College van Rijksadviseurs in 2020 diverse malen geadviseerd over landbouw en de relatie met de maatschappij en gaat de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur in 2021 een advies schrijven met de titel ‘Perspectieven Landbouwers’. Ook hierbij zouden de waterschappen, via de Unie, kunnen zorgen voor de juiste inbreng op de onderwerpen waarover wij gaan.

Hoe ziet u uw eigen betrokkenheid hierin?

Wij zijn van mening dat we als Waterschap Limburg een koploperpositie innemen in de aanpak van de geschetste problematiek. Daarbij constateren we dat de mogelijke oplossingsrichtingen breder zijn dan u nu schetst. Hierbij is het van belang te benadrukken dat de sleutel niet alleen bij de landbouw

ligt, maar ook bij particulieren, bedrijven en overheden om de doelen zoals genoemd te realiseren. Waterschap Limburg is hier in de praktijk al een aantal jaren mee aan de slag. Zo lopen we voorop in het bewust maken van particulieren in duurzaam waterbeheer, hebben overleg met bedrijven over afkoppelen van verhard oppervlak en zuiveringssystemen en hebben we contact met andere overheden (Provincie, Rijk, Duitsland en België) over duurzaam waterbeheer en voeren we concreet gezamenlijke projecten uit.

Vanuit Waterschap Limburg werken we dus actief via diverse sporen en maatregelen aan deze doelstellingen (Deltaprogramma's, DHZ, DAW, etc.) en daar waar het buiten onze directe invloedssfeer gaat, faciliteren en stimuleren we waar mogelijk. We nodigen u langs deze weg uit om kennis te nemen van onze ervaringen en lessen en nodigen u uit om een werkbezoek aan ons af te leggen, al dan niet digitaal.

5. En zijn daar nog acties voor nodig?

Wij constateren dat de visie niet met nationaal georganiseerde stakeholders, zoals LTO Nederland, VNO-NCW, gemeenten, terreinbeherende organisaties en dergelijke is opgesteld. Dat is wat ons betreft een groot gemis. Wij vragen u het initiatief alsnog te nemen en andere partijen hierbij te betrekken. Dat zorgt ervoor dat deze sectoren zich mede-eigenaar voelen en maakt de impact 100 x groter. Nu blijft het slechts een visie van de waterschappen. Daarom de oproep om te komen tot een proces met uitwisseling tussen belanghebbende partijen, waarin draagvlak wordt getoetst en waar nodig vergroot kan worden.

Wij vertrouwen erop u hiermee voldoende geïnformeerd te hebben. Neemt u bij vragen via 088-8890100 contact met onze afgevaardigden in de commissies CWS en CWE, respectievelijk mevrouw Josette Van Wersch en de heer Arnold Jansen. Mailen kan ook naar j.vanwersch@waterschaplimburg.nl of a.jansen@waterschaplimburg.nl.

Ambtelijk aanspreekpunt is Roger Lenders, via +31 612217762 / r.lenders@waterschaplimburg.nl.

Wilt u het zaaknummer 2020-Z10180 noemen als u ons belt of mailt. Dan kunnen wij u beter helpen.

Waterschap Noorderzijlvest

Annette van Velde, Herman Beerda, DB-leden.

Op 2 december was er een gezamenlijke bijeenkomst van de uniecommissies CWE en CWS. Centraal stond daar de concept visie waterkringloop Landbouw. Daarin werd aan de deelnemende waterschappen gevraagd een schriftelijke reactie te geven op de besproken visie. Hierbij geven wij die reactie. Vooral ter bespreking met de collega waterschappen in het vervolgetraject.

- Waterkringloop moet niet beperkt blijven tot landbouw, maar verbreed worden naar stedelijk gebied en natuur. Ook de onderlinge relaties daarvan horen daarbij.

Argumenten:

- *Uit de Nationale Analyse Water: Het doelbereik van de waterkwaliteit kan dichterbij komen door een meer integrale aanpak. De haalbaarheid van de doelen uit het waterbeleid is sterk afhankelijk van andere sectorale beleidsdomeinen, zoals die voor de landbouw, industrie en huishoudens. De verantwoordelijkheden voor waterkwaliteit zijn daarmee verdeeld over een groot aantal partijen. Door deze versnippering van verantwoordelijkheden ontbreken soms gemeenschappelijke doelen. Dat vraagt om meer coördinatie, afstemming en integratie van het waterbeleid in uiteenlopend sectoraal beleid, en om een duidelijke verdeling van verantwoordelijkheden en instrumenten tussen het Rijk, de provincies, waterschappen en gemeenten.*
- Bij spaarzaam omgaan met water, wat dan ook voor stedelijk gebied gaat gelden, moet worden gekeken naar hergebruik van water. Bijvoorbeeld van stedelijk gebied naar landbouw of natuur
- Herinrichting/aanpassing van stedelijk gebied moet belangrijk worden. Als de landbouw gaat werken aan een betere bodemstructuur, geldt dat ook voor stedelijk gebied. Vasthouden van water is ook hier een haalbare optie.
- Gebruik van grondwater, en daarmee het slaan van putten, verdient een betere regie, zeker ook in stedelijk gebied met de ontwikkeling van andere warmtebronnen en gebruik van grondwater voor bijvoorbeeld sproeien en dergelijke.
- Ook in stedelijk gebied moeten de emissies worden beperkt, gebruik van bestrijdingsmiddelen in huis en tuin, afspoeling bij bedrijventerreinen.
- Afkoppelen van regenwaterafvoer en hergebruik van dit water moet in stedelijke gebied prioriteit krijgen.
- Ook kleinschalige groenplekken in stedelijk gebied dragen bij aan biodiversiteit en tegengaan van hittestress en onnodige verdamping van water.
- Onderzoek de mogelijkheden om circulariteit ook uit te breiden naar stedelijk gebied, met name bedrijventerreinen.
- Vul de in de visie genoemde dossiers aan met de verbreding van het thema en sluit aan op het nationaal waterplan.

Algemene opmerkingen:

- Het jaartal 2030 lijkt erg ambitieus, verdient relativering
- Uitspreken dat landbouw nooit geheel emissieloos kan zijn zolang dat (deels) in de open lucht plaats vindt. En dat is wel een uitgangspunt.
- Waterschappen hebben belang bij een goede bodem, die water vasthoudt. Daar hoort een goede landbouwpraktijk bij, maar hoe dat wordt ingevuld is niet alleen aan ons. Biodiversiteit is belangrijk, maar niet voor de waterkringloop. Dit geldt ook voor de bijenstrategie. Met andere woorden: Schoenmaker blijf bij je leest.

Waterschap Rijn en IJssel

College van dijkgraaf en heemraden van Waterschap Rijn en IJssel.

In antwoord op het verzoek van de voorzitters van de CWE en CWS geven wij hierbij een reactie op de Toekomstvisie waterkringlooplandbouw. Eerder is deze op 2 december 2020 besproken in een gecombineerde vergadering.

Ons college hecht veel waarde aan een strategische benadering van de diverse uitdagingen en problemen waar wij met de andere waterschappen voor staan. Omdat de landbouw zo'n belangrijke partner is, zijn wij zeer te spreken over het initiatief van de Unie van waterschappen om hiervoor een strategie te formuleren.

Hieronder geven wij onze reactie op de concept Toekomstvisie.

1. Waterkringlooplandbouw

Het gebruik van de term "waterkringlooplandbouw" vinden wij ongewenst omdat die suggereert dat de waterschappen een nieuw type landbouw nastreven. Liever sluiten wij aan bij de gangbare terminologie die ministeries en provincies hanteren. Zij spreken van "kringlooplandbouw" en "natuurinclusieve landbouw" als zij spreken over de verduurzamingsopgave van de landbouw.

2. Decentraal wat kan en centraal wat moet

Het zwaartepunt van onze betrokkenheid bij de landbouw ligt in de regio. Afzonderlijke waterschappen geven hierbij invulling aan de samenwerking met landbouw, provincies en vele andere relevante partijen. Mooie voorbeelden daarvan zijn onze betrokkenheid bij "Vruchtbare Kringloop Achterhoek" en het project "Elke druppel de grond in", waar wij zowel met individuele agrariërs als collectieven constructief samenwerken.

Ook bij thema's die niet bij onze kerntaken behoren maar die onze beleidsopgaven wel raken, ligt het primaat bij de waterschappen om zelf om hun inzet te bepalen. Dit geldt bijvoorbeeld bij beleidsthema's als natuur en biodiversiteit en bij verschillende samenwerkingsprojecten met de landbouw. Waterschappen kunnen daarin een eigen koers volgen en de rol van de Unie kan daarbij beperkt blijven.

Bij beleidsbeïnvloeding en samenwerkingsafspraken op Europees en Nationaal niveau, is het belangrijk dat de Unie het voortouw neemt. De huidige werkwijze van de Unie is vooral informerend op deeldossiers en vaak ad hoc.

De Unie mag daarbij meer sturen op de samenhang tussen verschillende dossiers en op het beschikbaar komen en bundelen van middelen vanuit verschillende departementen. En bijvoorbeeld bij de kennisagenda missen wij een duidelijke koers en reflectie op wat wij hiermee precies beogen en hoe dit past in een groter plaatje van allerlei vergelijkbare stimuleringsregelingen.

3. Doel en reikwijdte van de strategie.

De tekst die nu voorligt is meer een visie op hoofdlijnen met een opsomming van relevante dossiers dan een "strategie". Om meer regie te kunnen voeren op zowel onze inbreng in het Europees en landelijk spoor als op onze samenwerking, is een verdieping nodig.

Een visie die niet verder kijkt dan 2030 is niet visionair genoeg. Dit lijkt een onderschatting van de nodige systeemverandering die nodig is om kringlopen in de landbouw te kunnen sluiten. Daarom is het nodig om verder in te toekomst te kijken en voor de langere termijn een strategie uit te stippelen. Bij te veel focus op de korte termijn lopen we het risico in een korte tijdspanne een te snelle verandering van de sector te vragen. Agrariërs haken dan af omdat zij die koers als onrealistisch ervaren, en dat werkt contraproductief.

Verder is nog een verdieping nodig op vragen als: hoe dragen de verschillende dossiers bij aan het realiseren van waterdoelen? Welke inzet op samenwerking, welke inspanningen en hoeveel kosten zijn daar vanuit Unie en vanuit de waterschappen voor nodig? Wat zien wij hierbij als onze kerntaken en welke verantwoordelijkheden liggen bij andere partijen?

Tot slot

Wij hopen wij dat deze consultatieronde zal leiden tot een verdiepingsslag. Door vanuit een gezamenlijke visie als vertrekpunt te komen tot een strategie, kunnen we veel doelgerichter en meer proactief acteren. Wij zijn graag bereid om daaraan medewerking te verlenen.

Hoogheemraadschap van Rijnland

College van dijkgraaf en heemraden van Hoogheemraadschap van Rijnland.

Bestuurlijk standpunt van Rijnland op de toekomstvisie Waterkringlooplandbouw in 2030

1. Het is een goed initiatief om een samenhangende visie te ontwikkelen op onderwerpen en processen die nauw met elkaar verbonden zijn.
2. Er is daarbij gekozen voor een thematische, inhoudelijke aanpak (waterkwaliteit, waterkwantiteit, landbouw en natuur). Daarnaast vinden wij het belangrijk om ook een gebiedsgerichte aanpak te volgen. Met daarbij aandacht voor de samenwerking met andere overheden (en drinkwaterbedrijven) en aandacht voor de door hen ingebrachte opgaven.
3. Het waterbelang zal verschillen in verschillende (regionale) gebiedsprocessen. In Hoog Nederland is waterbeschikbaarheid belangrijk. In Laag Nederland is de verziltingsproblematiek belangrijk. De op te stellen visie dient zodanig vormgegeven te worden dat deze ondersteunend is voor het per regio gewenste waterbeheer en de daarmee samenhangende regionale bestuursprocessen.
4. De titel dekt niet de lading. Beter is om ook 'natuur' in de titel op te nemen, of '(fysieke) kwaliteit leefomgeving', omdat het een integrale visie betreft.
5. Betrek bij natuur en biodiversiteit ook nadrukkelijk de 'natuur in het water' en beperk je niet tot 'natuur op het land'.
6. De voorgestelde tijdshorizon, 2030, is te beperkt. Het is beter om 2050 of 2075 aan te houden.
7. Aandacht voor mest lijkt te ontbreken in het landbouwdossier. Daarmee samenhangend ontbreekt aandacht voor aanpassingen in wet- en regelgeving.
8. Ook ontbreekt het, naar ons idee, nog aan aandacht voor het zuiveren/zuiveringsbeheer en de kwaliteit van het effluent, in verband met het sluiten van (zoet)waterkringlopen en verder ontbreekt ook nog aandacht voor bodemdaling.

We kijken uit naar het vervolg van dit proces!

Waterschap Rivierenland

College van dijkgraaf en heemraden van Waterschap Rivierenland.

Naar aanleiding van de digitale bijeenkomst toekomstvisie 'Waterkringlooplandbouw' op 2 december j.l. heeft ons bestuur met belangstelling en waardering kennisgenomen van de concept toekomstvisie 'Waterkringlooplandbouw'. Met deze brief is een reactie geformuleerd op deze visie.

De toekomstvisie is ontstaan uit de constatering dat verschillende water-, landbouw-, en natuurdossiers elkaar overlappen. Deze onderwerpen zitten onderverdeeld bij de Uniecommissies CWE en CWS en kunnen mogelijk elkaar versterken. Vanuit hier is de behoefte ontstaan om deze onderwerpen dichter bij elkaar te brengen en een samenhangende toekomstvisie te ontwikkelen. Deze toekomstvisie kan als strategisch kader dienen en die koers biedt voor een integrale aanpak in de komende jaren.

Waterschap Rivierenland herkent de doelstellingen, die in de toekomstvisie genoemd worden. Tevens zien wij een dergelijke visie als een geschikt vehikel om als strategisch kader te dienen. De constatering dat water-landbouw-natuur-dossiers invloed op elkaar hebben, vraagt wat ons betreft om een integrale visie. De voorliggende visie vervult daarmee een behoefte. Wij willen echter wel opmerken dat wij verwachten dat het behalen van deze doelstellingen in 2030 een uitdaging vormt. Hierbij wordt een grote inzet van alle betrokkenen gevraagd.

Hiermee afsluitend volgen we met belangstelling de laatste ontwikkelingen en zullen wij onze bijdrage voor zeker leveren, waar dit aan de orde is.

Waterschap Scheldestromen

Dagelijks Bestuur van het Waterschap Scheldestromen.

De toekomstvisie waterkringlooplandbouw kan een waardevolle basis zijn voor een integrale aanpak op de verschillende dossiers. Dat neemt niet weg dat er verbetering in de huidige tekst mogelijk is, zeker ten aanzien van de bodemkwaliteit en een meer feitelijke onderbouwing van de huidige situatie.

Kringlooplandbouw en waterkringloop worden vaak verschillend geïnterpreteerd, van erg lokaal tot wereldwijde kringloop. De hier gebruikte beschrijving van Kringlooplandbouw is volledig overgenomen van de visie van het ministerie van LNV. Wat voor de waterschappen vooral van belang is dat de emissie van waterkwaliteitsversturende stoffen naar grond- en oppervlaktewater naar deze kringlopen wordt teruggedrongen om te voldoen aan waterdoelen. Uitspraken over hoe kringlopen in elkaar moeten zitten zijn dan ook minder van belang. Het doel is duidelijk. Om te voldoen aan het doel kan de landbouw maatregelen treffen, die bijdragen aan het terugdringen van schadelijke emissies.

Wat betreft waterkwantiteit beschrijft het stuk "Huidige situatie" vooral klimatologische ontwikkelingen en de opgave die er ligt. De daadwerkelijke huidige situatie blijft vrijwel onbesproken.

De huidige situatie voor het onderdeel bodemstructuur en bodemkwaliteit is dermate beknopt beschreven dat het niet goed recht doet aan de inspanningen die al in de praktijk gedaan worden. Het stuk zou technisch inhoudelijk beter onderbouwd kunnen worden. Om goed te kunnen produceren is een goede bodemconditie voor de landbouw noodzaak. Daarom is bodemonderzoek al gebruikelijk onder boeren, zodat de boer weet wat hij/zij moet doen om de grond zowel biologisch, fysisch en chemisch in optimale conditie te brengen of te houden. Dit maakt productie mogelijk en vermindert daarnaast emissies.

De bodemstructuur moet zodanig zijn dat het vocht leverend vermogen en vochtopslag optimaal zijn. Structuurbederf moet zoveel mogelijk worden voorkomen, en indien toch opgetreden, worden verholpen. Structuurbederf door bodembelasting gaat niet uitsluitend om zware machines maar vooral om de druk per cm². Deze moet zo laag mogelijk zijn.

De levering van nutriënten, micro – en sporenelementen die in de bodem aanwezig zijn, of zijn gebracht tezamen met bemesting, heeft ook een optimale productie tot doel. Emissies van stikstof en fosfaat moeten uiteraard worden voorkomen. Dit vraagt om een uitgebalanceerde toepassing van mineralen van organische maar ook anorganische oorsprong. Van bodem- tot bladbemesting. Zowel in gangbare als biologische landbouw.

Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard

Het hoogheemraadschap heeft het stuk voor kennisgeving aangenomen. Het wordt niet echt gezien als visiedocument, maar eerder een soort van lobby-agenda of position paper. Wel ontstaat het gevoel dat de aandacht voor het vasthouden van water (om droogte te voorkomen) en de kans op toenemende extremen de kans op wateroverlast verder vergroot. Dit vraagt wellicht hernieuwd aandacht voor (een andere omgang met) de normen voor wateroverlast.

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

Dijkgraaf en hoogheemraden van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden.

Op 2 december 2020 heeft de Unie van Waterschappen haar beeld van de Toekomstvisie waterkringlooplandbouw met de CWE, CWS, WWE en WWS-leden gedeeld. U heeft verzocht hier bestuurlijk op te reageren. Deze memo geeft de bestuurlijke reactie van het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR) op de concepttoekomstvisie weer. Het bevat een aantal kritische punten die bedoeld zijn de toekomstvisie te verbeteren en aan te scherpen. Door deze punten mee te nemen wordt het volgens HDSR voor alle partijen nog duidelijker wat ons beeld van de toekomst is en wat er volgens ons nodig is om dit te bereiken.

HDSR blij met initiatief van Unie

HDSR is blij dat de Unie het initiatief heeft genomen voor het landbouwdossier met de vele complexe watervraagstukken een toekomstvisie op te stellen. De visie geeft waterschappen apart en de Unie als koepelorganisatie een goed handvat om met één geluid het toekomstbeeld van de waterschappen te communiceren.

HDSR waardeert samenbrengen thema's landbouw in visie

HDSR waardeert het dat de Unie de ingewikkelde landbouw gerelateerde thema's samen heeft gebracht in één overzichtelijk visiedocument. Het visiedocument geeft een goed overzicht welke thema's er spelen op het landbouwdossier en welke verbanden er tussen deze thema's bestaan. Ook beschrijft het een heldere koers voor de toekomst. Het biedt een paraplu waaraan specifieke landbouwonderwerpen kunnen worden opgehangen die in de CWE en CWS worden behandeld.

Visie mag specifiek op het onderwerp grondwater

HDSR mist in de visie aandacht specifiek voor grondwater. In de visie komen wel de termen watertekort en droogte voor, maar het woord grondwater komt in deze visie niet voor. Een optimaal functionerend grond- en oppervlaktewatersysteem is belangrijk voor alle typen landgebruik, zoals de landbouw. Zonder grondwater is het in veel gevallen erg lastig goede landelijke, regionale en lokale waterbalansen op te stellen en hierop oplossingsrichtingen te baseren. Het woord grondwater mag in deze visie daarom niet ontbreken.

Uitgangssituatie landbouwgebieden in aantal landbouwgebieden al op orde

HDSR vindt dat de visie wat positiever mag berichten over de huidige toestand van de watersystemen in landbouwgebieden. De visie straalt uit dat watersystemen in landbouwgebieden op dit moment op weinig plaatsen op orde zijn en er ingrijpende maatregelen nodig zijn om fysisch-chemische doelstellingen te behalen. HDSR herkent zich beperkt in deze beschrijving. In het beheergebied van HDSR ligt een aantal landbouwgebieden waar de fysisch-chemische doelstellingen al gehaald is. In deze gebieden is nog een beperkte stap nodig om ook ecologische doelstellingen te bereiken. In deze gebieden denkt HDSR dat de waterkwaliteitsdoelstellingen in 2030 te bereiken zijn.

In gebieden met een grote opgave is het bereiken van de waterkwaliteitsdoelstellingen in 2030 onwaarschijnlijk. In deze gebieden zullen (flinke) stappen gezet worden, maar het is onrealistisch te verwachten dat de landbouw in 2030 volledig aan het geschetste toekomstbeeld voldoet. HDSR stelt voor de geschetste doelstellingen als stip op de horizon te beschouwen zonder hier een jaartal aan te koppelen. HDSR wil tot 2030 wel flinke stappen zetten richting deze stip, maar kan niet inschatten in welke mate en in hoeveel gebieden deze situatie in 2030 ook realiteit zal zijn.

Waterkringlooplandbouw mogelijk verwarrende term

Kringlooplandbouw is erop gericht om het gebruik van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen zo af te stemmen dat de stoffen zoveel mogelijk op het bedrijf blijven en de verliezen naar de omgeving zo

minimaal mogelijk zijn. De term waterkringlooplandbouw suggereert dat een boer de waterkringloop binnen een landbouwbedrijf kan sluiten en verliezen van water naar de omgeving zoveel mogelijk kan beperken. Het sluiten van de waterkringloop op een agrarisch bedrijf is niet het juiste streven. De waterschappen en de Unie streven naar een landbouw die oog heeft voor duurzaam bodem- en waterbeheer en aandacht voor biodiversiteit op het bedrijf en de omgeving. De toevoeging water aan de term kringlooplandbouw vernauwt de visie tot alleen het besparen van water.

Daarnaast richt kringlandbouw zich beperkt op biodiversiteit. Het effect van kringlooplandbouw op biodiversiteit laat zich vooral vertalen naar een grotere soortenrijkdom als gevolg van een lagere nutriëntenrijkdom. Men denkt bij de term kringlooplandbouw over het algemeen niet aan het meer ecologisch beheren en inrichten van sloten en slootkanten.

HDSR suggereert een andere titel te kiezen voor deze visie. Wij denken hierbij aan de term: 'Waterrobuuste kringlooplandbouw'. Hiermee sluiten we aan bij de reeds ingeburgerde term kringlooplandbouw. Bovendien geven we als waterschappen we aan dat er binnen de kringlooplandbouw zorgvuldig met water moet worden omgegaan waarbij we zowel waterkwantiteit als waterkwaliteit bedoelen.

Biodiversiteit in agrarische bedrijfsvoering onderdeel van natuurinclusieve landbouw

Natuurinclusieve landbouw is landbouw met aandacht voor de natuur. In dit type landbouw is er meer aandacht voor biodiversiteit dan bij kringlooplandbouw. Het kabinet steekt in om de landbouw om te vormen tot kringlooplandbouw in 2030. Het bereiken van deze ambitie is een uitdaging. HDSR onderschrijft het streven naar natuurinclusieve landbouw en zal zelf in het kader van biodiversiteit ook inzetten om hierop flinke stappen te zetten. We twijfelen echter aan de haalbaarheid van het streven in 2030 en of je op dit moment aan deze ontwikkeling een jaartal van realisatie moet koppelen.

Waterschappen spelen cruciale rol in waterkwantiteitsvraagstukken

De Unie pleit voor het duurzaam en spaarzaam omgaan met water door de landbouw. HDSR ondersteunt deze insteek. De nadruk in de visie ligt wat betreft HDSR nu te eenzijdig bij maatregelen die de landbouw kan nemen. Als waterkwantiteitsbeheerder spelen waterschappen een cruciale rol in de aan- en afvoer van water in landbouwgebieden. De landbouw kan deze situatie zelf beperkt beïnvloeden. Dit onderwerp is daarom bij uitstek geschikt om als waterschappen en landbouw samen met de regionale overheden op te pakken. Alle partijen moeten daarbij hun eigen risico's op wateroverlast, wateronderlast, veiligheid en waterkwaliteit kunnen afwegen. Hierbij zullen mogelijk integrale beleidskaders aangepast moeten worden.

De bodem wordt eenzijdig en intensief gebruikt.

In de visie staat bovenstaande quote. Het klinkt of dit een vaststaand feit is dat overal het geval is. Dit geeft een zeer eenzijdig beeld van de hele landbouwsector. In de agrarische sector zijn er tal van voorbeelden waar veel aandacht is voor een duurzaam bodembeheer, bijvoorbeeld in de projecten vruchtbare kringloop en biologisch boeren. HDSR adviseert om deze quote dus niet als algemeen feit te presenteren, maar wel in te zetten op een duurzamer beheer van de bodem.

Invalshoek visie waterkwantiteit besteed beperkt aandacht aan wateroverlast

De waterproblematiek rond de waterkwantiteit is voornamelijk geschreven vanuit de recente problematiek van watertekorten en de nieuwe trits besparen en vasthouden, bergen en aanpassen en afvoeren. Deze trits is richtinggevend voor de problematiek rond watertekort, maar per gebied moet afgewogen worden welke mogelijkheden een watersysteem biedt. Op zandgronden is de verdrogingsproblematiek van een heel andere orde en vraagt om andere oplossingen dan op klei en veengronden, waar ook het omgaan met (en wellicht accepteren van) wateroverlast een belangrijke rol gaat spelen als gevolg van klimaatverandering. Dit vraagt om een gebiedsgerichte aanpak van watertekort, wateroverlast en aanpassingen als gevolg van klimaatveranderingen. Hierbij brengen we in

beeld welke risico's we als individuele partijen lopen en welke situaties we (matschappelijk) aanvaardbaar vinden.

HDSR vraagt daarom in de visie watertekort en wateroverlast evenredig af te wegen waarbij het gehele watersysteem (grond- en oppervlaktewater) meegenomen wordt. HDSR zet hierbij in op een integrale gebiedsgerichte aanpak en oplossingsrichtingen.

Een voorbeeld waar een gebiedsgerichte aanpak noodzakelijk is en naar zowel watertekort als wateroverlast moet worden gekeken, is onderstaand voorbeeld uit de visie:

Door in natuurgebieden water vast te houden en de bufferende werking van de bodem kan de wateroverlast voor het landelijk gebied worden beperkt en is het gebied minder gevoelig voor verdroging in tijden van droogte.

Deze maatregel is in sommige gebieden een oplossing, maar leidt in andere gebieden juist tot meer wateroverlast in de omringende landbouwgebieden. Bij dit soort oplossingen is dus een integrale gebiedsgerichte afweging noodzakelijk. HDSR vraagt daarom het bufferen van water in natuurgebieden als een potentiële oplossingsrichting te presenteren die lokaal verkend moet worden en niet als een algemeen geldende maatregel. Maatwerk en gebiedsgericht werken zijn de sleutel tot succes.

Term circulaire landbouw nieuw

In het hele document wordt gesproken over (water)kringlooplandbouw. In de laatste alinea wordt gesproken over circulaire landbouw, terwijl hier waarschijnlijk hetzelfde mee wordt bedoeld. HDSR stelt voor om de term circulaire landbouw daarom te vervangen door de term die in de rest van de visie ook gebruikt wordt.

Unie van harte welkom bij HDSR voor overleg over toekomstvisie

Wij ondersteunen het initiatief van harte om een toekomstvisie voor de landbouw op te stellen. Deze memo moet u daarom beschouwen als een memo met opbouwende kritiek. Mocht u vragen of opmerkingen hebben naar aanleiding van deze memo of een keer met ons willen brainstormen over bepaalde elementen uit de visie, dan nodigen wij u van harte uit voor een gesprek.

Waterschap Vallei en Veluwe

Henk Veldhuizen, heemraad.

Hierbij de bestuurlijke reactie van Waterschap Vallei en Veluwe:

Wij herkennen ons in de toekomstvisie. Het gedachtegoed sluit nauw aan op onze Blauwe omgevingsvisie 2050. Wij zien de urgentie, maar denken dat 2030 een erg ambitieuze, maar weinig realistische horizon is. De processen die noodzakelijk zijn voor het slagen van deze visie vragen een gebiedsgerichte aanpak en de ervaring leert dat dit meer dan tien jaar in beslag neemt. Wat niet wil zeggen dat we in de komende tien jaar geen mooie stappen kunnen maken. Uit de diverse onderliggende dossiers blijkt een enorme verwevenheid maar ook versnippering. Daar zal ook een lijn in gebracht moeten worden wil dit een succes worden, dit gaat ook op voor de onderliggende financiële stromen. Tenslotte de opmerking dat dit een brede maatschappelijke opgave betreft, waar het waterschap een groot belang heeft, maar soms beperkt invloed. Dit vraagt een gepast rolbewustzijn.

Waterschap Vechtstromen

Nettie Aarnink en Erik Lievers namens het dagelijks bestuur van Waterschap Vechtstromen

Graag maken wij gebruik van de geboden mogelijkheid om als leden van de CWE en CWS namens het dagelijks bestuur van Waterschap Vechtstromen te reageren op de eerste opzet van de "Toekomstvisie op de waterlandbouw-natuur-dossiers: waterkringlooplandbouw in 2030".

Het initiatief om te komen tot een visie die ons als sector helpt om gericht en vanuit samenhang in de vele dossiers rond dit thema te acteren onderstrepen wij volledig. Ook vanuit het werken aan onze eigen Watervisie. Over de invulling van de Toekomstvisie hebben we echter enige zorg.

In onze reactie volgen we de opbouw van de Toekomstvisie.

- **Titel; Formulering heroverwegen**

De LNV nota inzake kringlooplandbouw kent een breed draagvlak als ontwikkelperspectief voor de landbouwsector. Door nu als waterschappen daar het woord "water" aan toe te voegen wekken we de indruk dat we als waterschappen nog eens extra uitdagingen op deze sector projecteren. Dat kan leiden tot negatieve beeldvorming.

- **Doel, paraplu en kapstok; Zorgvuldigheid in acht nemen**

Een visie is bovenliggend, geeft richting en is gebaseerd op een gedeeld beeld. Wij zijn van mening dat er daarom nu voldoende zorgvuldigheid in acht genomen moet worden om tot een visie te komen die door de leden gedragen wordt. Daarbij moet er ruimte zijn om met elkaar over de visie/ambities in gesprek te gaan, maar gelijktijdig ook te doordenken wat die visie/ambities dan gaan betekenen voor diverse onderliggende dossiers. Dat hoeft niet in detail, maar wel op hoofdlijnen en met de grote ontwikkelingen in onze omgeving als vertrekpunt.

- **Waterkringlooplandbouw; Conceptueel en fundamenteel doordenken**

Wij hebben moeite met waterkringlooplandbouw als concept. Een waterkringloop sluiten in gesloten teelten is mogelijk. Echter, een waterkringloop sluiten in open teelten is, zelfs als theoretisch denkmodel, uiterst discutabel. Euvel is dat er hemelwater voldoende valt, maar op momenten dat het niet benut of geborgen kan worden en dus boven- of ondergronds tot afvoer komt. Daarmee zijn er altijd verliesposten.

Veranderende klimatologische omstandigheden zetten de functiebediening door waterschappen onder druk. In de basis blijft de rol en de positie van een waterschap als functionele overheid in de maatschappij echter ongewijzigd. Daarmee raken we een fundamenteel punt waar in deze visie nu aan voorbij gegaan wordt. Namelijk; hoe zien wij onze rol, nu en richting 2030? Zijn wij een partij die landbouw, natuur en enkele andere functies in het buitengebied via het watersysteem faciliteert met hydrologische, chemische en ecologische randvoorwaarden nodig voor ontwikkeling van die functies? Zo ja, dan kunnen we daarover duidelijk zijn naar partners en ook legitimeren dat we eisen stellen aan emissies, afspraken maken over de beschikbaarheid en het gebruik van zoetwater. Zo nee, dan hebben we echt een reden om in unieverband tijd te nemen voor een bestuurlijk gesprek.

- **Ambities; Duidelijkheid nastreven**

Waterkwaliteit:

Bij waterkwaliteit in relatie tot open teelten gaat het om circulariteit van stoffen. De beschikbaarheid van water is dan weliswaar een voorwaarde voor het bereiken van evenwichtsbemesting, maar op perceels-, lokaal, regionaal, provinciaal of nationaal niveau hoeft daarvoor geen sprake te zijn van een gesloten waterkringloop. De koppeling die nu gemaakt wordt vergt nuancering.

Waterkwantiteit:

De geformuleerde ambitie bestaat nu nog uit trefwoorden zonder duidelijke samenhang. Waar we als waterbeheerder op inzetten is het in balans brengen van de behoefte aan en de beschikbaarheid van water. Dat is onze ambitie. De trefwoorden betreffen een mogelijke invulling van die ambitie.

Bodem, hergebruik, biodiversiteit:

Onder het kopje hergebruik wordt in de visie geconcludeerd dat dit een invulling betreft van de ambities op het gebied van kwaliteit en kwantiteit. Met die conclusie zijn wij het volledig eens. Kijk je naar de onderwerpen bodem en biodiversiteit dan geldt daarvoor hetzelfde. Dit pleit voor aanbrengen van hiërarchie in de ambities.

Kort samengevat onderstrepen we de wenselijkheid van een integrale visie, maar hebben we zorg over de invulling op een heel fundamenteel niveau. Die zorg wegnemen kan door eerst een inhoudelijk solide fundament te creëren en op basis van dat fundament de leden te consulteren en gezamenlijk tot een visie en ambities te komen. Graag denken wij hier constructief in mee.

Waterschap Zuiderzeeland

Algemene reactie op de Toekomstvisie

De visie waterkringlooplandbouw sluit aan bij de beleidsdoelen die ook het waterschap Zuiderzeeland heeft op het programma Gezond water en de thema's Landbouw en natuur. De visie is bruikbaar als richtpunt voor de lange termijn en in die zin een goed verhaal met een lonkend perspectief.

De visie kan worden versterkt door deze aan te vullen met de volgende kaders en doelstellingen:

- position paper gemeenschappelijk landbouwbeleid;
- position paper biodiversiteit;
- implementation paper KRW;
- stimuleringsregeling glastuinbouw;
- stimuleringsregeling open teelten en veehouderij;
- het dossier grondwater (essentieel bij het sluiten van waterkringlopen).

De kracht van de Toekomstvisie is dat deze verder kijkt dan het waterdomein van de waterschappen. Dit leidt echter tegelijkertijd ook tot afhankelijkheden. De visie zegt niet hoe dit lonkend perspectief wordt bereikt: welke partijen hebben een rol en welke stappen zijn er nodig. Het waterschap kan op onderdelen een bijdrage leveren, maar slechts binnen de ruimte die de bestuurlijke ambities en/of instrumenten bieden. Het waterschap heeft in beginsel geen zeggenschap over de bodem en de wijze waarop de landbouwsector om wil/moet gaan met biodiversiteit. Als deze visie wordt neergezet als zijnde de visie van de waterschappen, dient hiermee rekening gehouden te worden. Binnen deze visie ligt een belangrijke taak voor de sector en de verantwoordelijke ministeries. De huidige formulering brengt het risico met zich mee dat er naar de waterschappen zal worden gekeken als de organisaties die dit allemaal gaan realiseren (lees: dit alles als hun taak zien).

Waterschap Zuiderzeeland ziet de visie daarom graag aangevuld met de afhankelijkheden die de waterschappen hebben ten aanzien van de landbouwsector, de agro-business, de natuurorganisaties en het rijk als het gaat om het bereiken van de geschetste doelen. Waterschap Zuiderzeeland wil deze visie faciliteren, maar kan het toekomstbeeld niet met alleen eigen inspanningen bereiken. Dit komt onvoldoende in de visie naar voren. Daarnaast is het gewenst dat, b.v. na vaststelling van de visie, wordt aangegeven wie trekker is van welke opgave. Daarvoor is het nodig dat de visie wordt verbreed naar alle relevante partijen.

De visie stelt dat de waterkwaliteit nog langzaam verbetert. Wellicht kan dit nog onderbouwd worden door te verwijzen naar de Update toestand en trend MNSLO en het RIVM-rapport Landbouwpraktijk en waterkwaliteit in Nederland.

Waterschap Zuiderzeeland heeft het standpunt dat de gestelde doelen voor 2030 uitsluitend te realiseren zijn als aan alle voorwaarden/uitgangspunten van het onderliggend beleid wordt voldaan. Als voorbeeld: In de Toekomstvisie gewasbescherming 2030 (en het bijbehorende uitvoeringsprogramma) zijn verschillende uitgangspunten/acties opgenomen die nodig zijn om doelen te bereiken. Als blijkt dat deze acties niet uitgevoerd worden/onvoldoende bijdragen, heeft dit consequenties voor (de snelheid van) het doelbereik.

Een andere algemene opmerking die Waterschap Zuiderzeeland wil plaatsen is dat voldoende aandacht moet worden besteed aan de financiering van de maatregelen. Om voldoende draagkracht te krijgen en om de gestelde maatregelen door de agrarische sector te laten uitvoeren/te nemen is het noodzakelijk dat ook de financieringswijze goed in ogenschouw wordt genomen in de visie. Zoals ook beschreven in de Toekomstvisie gewasbescherming 2030, moet er een blijvend economisch perspectief voor de land- en tuinbouw, met voldoende financiële ruimte zijn.

Thematische reacties op de visie:

Thema Waterkwaliteit: circulair met gesloten waterkringlopen, nagenoeg zonder emissies naar het water
Het spaarzaam omgaan met water en waar mogelijk hergebruiken van water is een goed uitgangspunt. De huidige formulering van het sluiten van de waterringloop wordt dan ook als te dwingend ervaren. Er ontbreekt daarnaast een kader waar binnen de waterkringloop wordt beschouwd. Verder is bij grondgebonden landbouw een gesloten waterkringloop in 2030 niet realistisch. Daarom is het voorstel om het te hebben over het *streven naar* een nagenoeg gesloten waterkringloop. Verder is het voorstel om een kader voor het sluiten van de waterkringloop toe te voegen. Nu is niet duidelijk waarom er in de landbouw wordt gestreefd naar waterkringloopsluiting terwijl dat in andere sectoren niet plaatsvindt. Interessante vraag is ook waar de systeemgrenzen van de waterkringloop liggen. Op het moment dat kavelsloten binnen de waterkringloop van agrarische bedrijven vallen, oftewel dat boeren waterbeheerder zijn van hun kavelsloten, kan de kringloop wellicht verder gesloten worden. Mogelijke ziekteverspreiding in het gewas kan een complicerende factor zijn bij het sluiten van de waterkringloop. Ook dan is het beeld dat het sluiten van de waterkringloop vraagt om forse investeringen die met b.v. subsidie kunnen worden ondersteund.

Nagenoeg zonder emissies naar het oppervlaktewater is zeer ambitieus. De daling van normoverschrijdingen van gewasbeschermingsmiddelen is een langdurig proces. Niet alleen het handelen van de agrariërs heeft hier invloed op, maar ook het weer (natte winters en extreme buien in voorjaar/zomer). Ook vinden door na-ijling van persistente stoffen de komende jaren en emissies plaats waardoor het de vraag is of de emissies in 2030 tot nagenoeg nul gereduceerd zijn. Af- en uitspoeling van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen van percelen zal blijven bestaan, ook bij goed bodembeheer.

Thema Waterkwantiteit: vasthouden en bufferen, spaarzaam en efficiënt gebruik en hergebruik
Vraag is tot welk niveau het vasthouden en bufferen moet gaan plaatsvinden; alleen in de bodem of ook in kavelsloten? (de agrariër als waterbeheerder). Mogelijkerwijs biedt het creëren van zoetwaterbellen in de bodem perspectief maar daar is nog maar heel beperkt ervaring mee opgedaan.

In de glastuinbouw is men al heel ver met het recirculeren van proceswater, waardoor het doel van nagenoeg emissieloze kassen al in 2027 haalbaar lijkt. In Flevoland zijn enkele bollentelers die al hun proceswater volledig recirculeren, waarmee hun erfemissie nagenoeg nul is. Dit vraagt grote bovenwettelijke, niet-productieve investeringen, die ook voor andere bollentelers uitsluitend met subsidies realiseerbaar zijn.

Het is wenselijk om binnen dit thema te bezien hoe om te gaan met inundatie voor bijvoorbeeld aaltjesbestrijding en muizenbestrijding; een praktijk die naar verwachting meer plaats gaat vinden.

In onze optiek moeten agrariërs veel meer hemelwater van verhard oppervlak gaan opvangen, zodat dit gebruikt kan worden in droge perioden. Waterschaarste in droge perioden wordt een steeds groter issue en hoe gaan de waterschappen hiermee om/op anticiperen? Ga je voorrang geven aan bepaalde sectoren?

In het thema wordt gesteld dat "*...in 2030 het beschikbare water (afkomstig van neerslag en de aanvoer van water in het gebied) zoveel mogelijk wordt vastgehouden en gebufferd...*". Dit geldt zeker voor hoog Nederland maar is voor Flevoland niet realistisch. Onder normale omstandigheden ligt focus namelijk op waterafvoer.

Vraag hoe hier in landelijke toekomstvisie mee om te gaan en dat men zich bewust van is dat 'zo veel mogelijk vasthouden en bufferen' in polder wat anders betekent dan in oost Nederland.

Thema Bodemstructuur en bodemkwaliteit: bodem als buffer en bouwsteen voor thema's waterkwaliteit en waterkwantiteit

Het is goed om waar het gaat om het verbeteren van de bodemstructuur te doen wat kan. We moeten ons wel beseffen dat bodemverbetering een proces is van zeer lange adem. Na vele tientallen jaren van organische stof toediening kan bijvoorbeeld slechts een lichte verhoging van het organische stofgehalte in de bodem worden bereikt. Ook kleigronden met een goede bodemstructuur en bodemkwaliteit kunnen uitspoelinggevoelig zijn door scheuren en macroporiën in de klei. Vooral in droge zomers ontstaan op kleigronden krimpscheuren. Naast de teelt van vanggewassen/groenbemesters in de winter, biedt precisielandbouw goede perspectieven. Denk bijvoorbeeld aan druppelirrigatie, druppelfertigatie en andere plaats specifieke bemestings- en gewasbeschermingsmethoden. Voor uitspoeling gevoelige bodemsoorten kan ook gezocht worden naar andere teeltvormen, bijvoorbeeld teelt uit de grond.

Thema *Hergebruik water*

“Hergebruik water” is een term die in de praktijk vooral gebruikt wordt als het gaat om water dat vrijkomt bij een bepaald (agrarisch) proces. Wat hier wordt bedoeld komt onder de andere onderwerpen veel beter tot z'n recht. Voorstel om derhalve dit thema uit de visie te schrappen.

Thema *Natuur en biodiversiteit: landbouw en natuur zijn met elkaar verbonden*

In de header van het thema staat een voetnoot: *Met natuur wordt hier bedoeld de natuur waar het de landbouw raakt.* Deze definitie geeft geen aanvullende informatie in het licht van deze visie. Ons voorstel is dat deze verduidelijkt dan wel verwijderd wordt.

Voorstel is om expliciet te vermelden dat biodiversiteit in 2030 een integraal onderdeel is van agrarische bedrijfsvoering; de geschetste voorbeelden onderstrepen dat biodiversiteit verweven wordt in het bedrijf vanwege de agrarische voordelen die deze ook opleveren.

Tekstuele reacties:

In het bijgevoegde document - *Toekomstvisie Waterkringlooplandbouw - inclusief tekstuele wijzigingen* - staan voorstellen voor tekstuele wijzigingen en toevoegingen.